

KIRS ESZTER*

AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK JOGGYAKORLATA A GYŰLÖLET- BŰNCSELEKMÉNYEK ESETÉN FOLYTATOTT BÜNTETŐELJÁRÁSOK TÁRGYÁBAN**

A gyűlölet-bűncselekmény elkövetője magánál alacsonyabb rendűnek tartja egy adott társadalmi csoport (például etnikai, vallási, nemi identitáson vagy szexuális irányultáson alapuló közösség) tagjait, ebből fakadó előítélete vezérli a bűncselekmény elkövetése során. Ez a magatartás alapjaiban sérti az egyenlő emberi méltóság demokratikus jogállamban védendő értékét. Éppen ezért a gyűlölet-bűncselekmények elkövetője különös hatósági gondossággal kell, hogy találkozzon. Az állami hatóságoknak minden szükséges intézkedést foganatosítaniuk kell a hatékony és gyors nyomozás érdekében, a bizonyítékokat pártatlanul kell értékelniük, az előítéletes indíték feltárása érdekében minden szükséges nyomozati intézkedést meg kell tenniük. Számos ügyben fordultak sértettek az Emberi Jogok Európai Bíróságához az Európa tanácsbeli államok hatóságainak hanyagsága okán. Ezekről az ügyekről és az azokban körvonalazódó strasbourgi elvárásokról nyújt összefoglalót a jelen tanulmány.

A gyűlölet-bűncselekmények súlyosan sértik az emberi méltóságot. Esetükben egy erőszakos vagy garázda magatartás mögött előítéletes indíték húzódik egy közös, elidegeníthetetlen tulajdonság (például etnikai, nemzeti hovatartozás, bőrszín, vallás, értelmi vagy testi fogyatékoság, szexuális orientáció) adta közösséggel szemben, melynek az elkövető észlelése szerint tagja az áldozat. Az elkövető a sértett identitását veszi célba, a személyiségének egy olyan lényegi vonása miatt támadja meg, amelyen ő nem tud változtatni, ezáltal különösen kiszolgáltatott helyzetbe kerül. Ugyanakkor ezek a bűncselekmények nemcsak a közvetlen sértettre, hanem az előítéletes motivációval célzott közösség egészére nézve gyakorolnak káros hatást. Félelemhez vezetnek, hogy hasonló támadás érheti a közösség többi tagját, és fokozhatják a különböző társadalmi csoportok közötti feszültségeket, ezért szigorú büntetőjogi fellépés szükséges az incidensek visszaszorítása érdekében. A gyűlölet-bűncselekmény elkövetője alacsonyabb rendűnek tartja egy adott társadalmi csoport tagjait, ebből fakadó előítélete vezérli a bűncselekmény elkövetése során. Ez a magatartás alapjaiban támadja egy egyenlő emberi méltóság alapuló jogállam rendjét.

* PhD, docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Európai és Nemzetközi Jogi Intézet, 3515 Miskolc, Egyetemváros; Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar, Nemzetközi Tanulmányok Intézet, 1093 Budapest, Közraktár u. 4–6; jogi előadó, Magyar Helsinki Bizottság, 1054 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky út 36–38.
E-mail: kirs.eszter@gmail.com.

** A tanulmány az OTKA (PD 105832) támogatási szerződés keretein belül jött létre.

E megfontolások nyomán alakult ki az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) vonatkozó joggyakorlata.¹ Azokban az esetekben, amikor előítéletes felhangot lehet feltételezni a bűncselekmény hátterében, kiemelt jelentőségű, hogy ezek az incidensek a nyomozást végző állami hatóságok szigorával és különös gondosságával találkozzanak. Ezekben az esetekben a hatékony nyomozás nemcsak a megtorlást szolgálja, hanem azt a célt is, hogy megerősítésre kerüljön, hogy a társadalom elítéli az előítéletes alapú bűncselekményeket, és a különbözőség nem veszélyforrást jelent, hanem gazdagítja az adott társadalmat. Ugyanakkor elősegíti azt is, hogy a kisebbségi csoportok hatóságokba vetett bizalmát helyreállítsák, biztosítsák őket afelől, hogy utóbbiak képesek megvédeni a csoport tagjait az előítéletes vezérelte erőszakos tettekkel szemben.

Legyen szó bármely áldozati csoportról, amennyiben felmerül a gyanú, hogy az erőszakos támadás hátterében rasszizmuson, idegengyűlöleten, homofóbián vagy épp vallási hovatartozáson alapuló előítéletes indíték húzódott, a nyomozóhatóságok kötelesek minden szükséges intézkedést megtenni annak érdekében, hogy hatékony nyomozást folytassanak az előítéletes indíték tárgyában. El kell különíteni az erőszakos bűncselekmények alapeseteit és az előítéletes indítékből elkövetett erőszakos bűncselekményeket. Ez utóbbiakat nem lehet egy kategórián belül kezelni azokkal az esetekkel, ahol az elkövetőnek nem volt előítéletes motivációja. E bűncselekmények különleges természetének, nevezetesen hogy különösen káros hatást fejtenek ki az alapvető jogok tiszteletére nézve, tükröződnie kell a felelősségre vonásban.

A következő sorok az EJEB joggyakorlatában kirajzolódott, állami hatóságokkal szemben támasztott elvárások összefoglalását nyújtják. Szó esik (1) a hatékony és gyors nyomozásra, hatósági gondosságra, (2) a bizonyítékok pártatlan értékelésére, (3) az előítéletes indíték feltárására vonatkozó kötelezettségről, (4) ami a gyűlölet-bűncselekményről szóló *sui generis* tényállás hiányában is fennáll, valamint arról az elvárásról, miszerint (5) a vegyes motiváció nem zárhatja ki az előítéletes indíték feltárására irányuló gondos nyomozást.

1. A HATÉKONY ÉS GYORS NYOMOZÁSRA, HATÓSÁGI GONDOSSÁGRA VONATKOZÓ KÖTELEZETTSÉG

A közvetlen állami felelősség hiánya a támadás kapcsán (vagyis, ha az elkövető magánszemély) nem zárja ki az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJE) élethez való jogról szóló 2. és a kínzás, embertelen bánásmód tilalmáról szóló 3. cikk alkalmazhatóságát. A területi fennhatóság alatt élők életének és testi épségének védelmére vonatkozó állami kötelezettség magában foglalja az állami szervek által elkövetett bántalmazás megelőzésének kötelezettségén kívül azt is, hogy a jogalkotó olyan jogszabályi környezetet teremtsen, és a nyomozó hatóságok, valamint az igazságszolgáltatás olyan hatékony gyakorlatot folytasson, ami visz-

¹ A nemzetközi normatív környezetről lásd DİNÖK Henriett Éva: *A gyűlölet-bűncselekményekkel szembeni fellépés jelentősége és lehetőségei* (Szeged: Szegedi Tudományegyetem, PhD-értekezés 2015) 74–98.

szaszorítja az erőszakos bűncselekményeket. Ez tevési és nem eredménykötelezettség, egy-egy ügy esetén az állami hatóságok kötelesek minden ésszerűen elvárható intézkedést megtenni, ami a hatékony nyomozáshoz szükséges, hogy megállapítsák a halál vagy sérülések okát, és azonosítsák az elkövetőket a büntetőjogi felelősségre vonás céljával.

Ahogyan azt az EJEB hangsúlyozta a *Nachova és mások kontra Bulgária* ügyben² is, a nyomozati szerveknek törekedniük kell arra, hogy biztosítsák és összegyűjtsék az esetről tanúskodó összes bizonyítékot, fel kell venniük az összes tanú vallomását, orvosszakértői véleményt kell készíttetni, és halál esetén lehetőség szerint boncolást kell végeztetni, hogy átfogó és megbízható jelentést alkossanak az erőszakos támadásról, és fényt derítsenek az elkövetés okaira. A nyomozó hatóságok és bíróságok kötelesek ésszerű időn belül eljárni. Az EJEB figyelembe veszi, hogy jelentős nehézségek adódhatnak, amelyek akadályozzák az eljárás olajozott menetét, ugyanakkor egy ügy megítélése és az eljárás indokolatlan késleltetésének megállapítása során figyelme kiterjed az ügy kapcsán tanúsított hatósági munka minden részletére.

Az állami hatóságok gondosságának hiánya vezetett Bulgária elmarasztalásához az *Angelova és Iliev kontra Bulgária* ügyben³ is, melyben hét elkövető súlyosan bántalmazta, majd szűrőeszközt használva, megölte a roma származású áldozatot. Többek között abból adódott az egyezményesértés, hogy bár az erőszakos bűncselekményt követően a hatóságok azonnal elkezdték a nyomozati munkát, a büntető-eljárás előzetes szakasza indokolatlan késedelemmel 11 évig húzódott. A késedelem következtében beállt az elévülési idő a vádlottak többsége esetén, és megszüntették a büntetőeljárást. Annak ellenére, hogy a hatóságok azonosították az elkövetők többségét szinte közvetlenül a támadást követően, és hozzávetőleges bizonyossággal azonosították a kérelésért felelős személyt, egyik elkövetőt sem állították végül bíróság elé. A *Šečić kontra Horvátország* ügyben⁴ hozott EJEB-döntés indoklásában jelentős tényezőként jelent meg, hogy a rendőrség több mint hét évig húzta a nyomozást, csak az áldozat ügyvédje által felsorakoztatott tanúkat hallgatta ki, és nem tett komoly erőfeszítést az elkövetők azonosítása és felelősségre vonása érdekében. A *Begheluri és mások kontra Grúzia* ügy⁵ kérelmezőinek álláspontját pedig

² *Nachova and Others v Bulgaria*, Judgment of 6 July 2005, nos. 43577/98, 43579/98. A *Nachova és mások kontra Bulgária* ügyben a két roma származású áldozatot a hadsereg építkezési részlegére sorozták be, ahol polgári lakóépületek építésén dolgoztak. Az építkezési területtől való engedély nélküli távolmaradásuk okán tartóztatták le őket, és ítélték el kilenc, ill. öt hónap szabadságvesztésre. Korábban lopásért vonták őket felelősségre. A fogvatartási intézet udvaráról szöktek el az egyikük nagymamájaához. Nem viseltek fegyvert. Az illetékes katonai vezető négy katonai rendőrt küldött ki a helyszínre a két férfi őrizetbe vételének parancsával. A katonai rendőri egység egy terepjáróval érkezett a helyszínre, amelyet észlelve, a szökevények menekülésbe fogtak. A rendőrök üldözőbe vették, és automata fegyverekkel lőttek a két áldozatra. Mindketten a mentőautóban haltak bele sérüléseikbe útban a kórház felé. Az intézkedés egyik szemtanúja azt állította, hogy az eljáró rendőrpáncsnok rasszista szidalmakat kiabált („Ti, átkozott cigányok!”).

³ *Angelova and Iliev v Bulgaria*, Judgment of 26 October 2007, no. 55523/00.

⁴ *Šečić v Croatia*, Judgment of 31 August 2007, no. 40116/02.

⁵ *Begheluri and Others v Georgia*, Judgment of 7 January 2015, no. 28490/02. A *Begheluri és mások kontra Grúzia* ügy 99 kérelmezője grúziai állampolgárok voltak, és egyikük kivételével mind Jehova tanúi. Az incidensekre két esemény során került sor: (1) egy 2000 augusztusában Tbilisiben tartott

hasonlóképpen támasztotta alá a tény, hogy az eseteik többségében egyáltalán nem volt nyomozás, bizonyos esetekben súlyos késedelem aknáztta alá az eljárást, alapvető nyomozati intézkedések maradtak el, elmulasztották kihallgatni az áldozatokat és a feltételezett elkövetőket, illetve nem rendelték el a fizikai bántalmazást elszenvedettek orvosi vizsgálatát. A hatósági intézkedések nélkül zajló, a nyomozás célja szempontjából indokolatlan időmúlás erőteljes indikátora a hatósági gondatlanságnak. Az EJEB arra a megállapításra jutott, hogy a grúz hatóságok elmulasztották megtenni a szükséges intézkedéseket a vallási indítékon alapuló erőszak megelőzésére, és nem tettek eleget a hatékony nyomozásra vonatkozó kötelezettségüknek. Az EJEB mindezek alapján megállapította a 14. cikk sérelmét együtt olvasva a 3. cikkel, hangsúlyozva, hogy a nyomozás megkezdése önmagában nem elegendő az EJEE 3. cikke által elrendelt, eljárási jellegű állami kötelezettségek teljesítésére, ha azt nem követik gyors és hatékony nyomozati cselekmények.⁶ Ezen túl rögzítette, hogy az állami hivatalnokok közvetlen részvétele az erőszakos incidensekben és a hatékony nyomozás elmulasztása a büntetlenség kultúráját szülte, és az áldozati csoport elleni további támadásokra bátorított.⁷

2. A BIZONYÍTÉKOK PÁRTATLAN ÉRTÉKELÉSÉNEK KÖTELEZETTSÉGE

A hatóságok munkáját nem befolyásolhatja az áldozattal, illetve az áldozati csoporttal szemben érzett esetleges előítélet, a nyomozást, a bizonyítékok értékelését előítéletektől mentesen, pártatlanul kell elvégezniük. Ellenkező esetben megállapítható az egyezmény sértés.

A *Stoica kontra Románia* ügyben⁸ egy többségében romák által lakott településen történt, több személyt érintő erőszakos incidens kapcsán folytatott nyomozást vizsgálta az EJEB. Figyelembe vette azt, hogy a helyi lakosok vallomását nem vették fel a nyomozás során, a roma származású helyi lakosok vallomásának hiánya

birósági tárgyaláson, melyen két Jehova tanúja közismert ügyét tárgyalták, valamint (2) egy 2000 szeptemberére szervezett, 700 Jehova tanú részvételével zajló találkozón. Az első incidens esetén ortodox hívők nagy csoportja lépett a tárgyalóterembe, és jelentős méretű fakeresztekkel támadtak meg néhányat a kérelmezők közül, újságírókkal és egyéb jelenlévőkkel együtt. Hiába tudták a hatóságok, hogy érzékeny jellegű az ügy, és erőszakos konfrontációt szülhet, nem hozták meg a megfelelő biztonsági intézkedéseket, és a tárgyaláson jelen lévő bíró és biztonsági személyzet sem avatkozott be, hogy megállítsa a támadókat. A másik esetben a Belügyminisztérium Regionális Hivatalán született egy tervzet, ami tervet tartalmazott arra, hogy megakadályozzák a 2000. szeptemberi találkozót. A találkozót valóban megzavarta a rendőrség, és egyes rendőrök néhány helyi lakossal közösen bántalmazták a résztvevőket fizikai és verbális értelemben is. Az incidensek kapcsán mintegy 160 panasz érkezett be a grúziai hatóságokhoz, de egyik esetben sem folytattak le hatékony nyomozást.

⁶ *Begheluri and Others v Georgia* (5. lj.) 174–179.

⁷ *Begheluri and Others v Georgia* (5. lj.) 99.

⁸ *Stoica v Romania*, Judgment of 4 March 2008, no. 42722/02. Az eljárás tárgyát képező incidensre egy kocsma előtt került sor, ahol összeszólalkoztak a helyi román hatóságok képviselői 20–30 roma származású személlyel egy 80%-ban romák lakta településen. A kérelmező és a kormány különböző tényállást adtak elő az EJEB előtt. A kérelmező elmondása szerint a falu alpolgármestere szólította fel a rendőröket és a közterület-felügyelőket, hogy „leckéztessék meg” a roma embereket. Egy rendőr ütlegelte,

kétséget ébresztett a rendőrség pártatlan eljárása felől. Azt is terhelő körülményként értékelte az EJEB a hatósági munkára nézve, hogy a katonai ügyész figyelmen kívül hagyta a helyi lakosok jegyzőkönyvbe került állításait, melyek esetleges rasszista indítékra utaltak, mondván, hogy azok elfogultság miatt nem hitelesek, miközben a rendőrök kijelentéseit beépítette az indoklásába és következtetéseibe.

Hasonlóképpen az állami felelősséget előidéző körülményként kezelte a *Milanović kontra Szerbia* ügyben,⁹ hogy a nyomozást végző rendőrök megjegyzéseket tettek az áldozatra, miszerint egy „vallási szekta” tagja, és azt tanácsolták neki, hogy ne menjen ki az utcára esténként, mert ezzel „nyilvánvalóan provokál” másokat. Az EJEB arra a megállapításra jutott, hogy a rendőrség nem vette komolyan az áldozat ügyét. Az áldozat a Hare Krisna vallási közösség vezetője volt, akit rendszeresen értek fenyegető és erőszakos támadások. 2000 és 2007 között névtelen telefonhívásokat kapott, életveszélyesen megfenyegették (egy alkalommal azzal, hogy „elégetik a cigány hit terjesztéséért”), és négy alkalommal erőszakos támadások áldozatává vált, melyek közül egy esetben sürgős orvosi ellátásra szorult, egy másik esetben pedig egy keresztet karcoltak a homlokára. Az áldozat értesítette a rendőrséget arról, hogy az elkövetők vélhetően a *Srpski vitezovi* nevű szélsőséges csoporthoz tartoznak, és részletes személyleírást adott az egyik elkövetőről. A rendőrség megkísérelte az elkövetők azonosítását a szervezethez tartozó helyszínek bejárásával, de nem jutottak hasznos információhoz. Hatékony nyomozás helyett a rendőrség tagjai pejoratív megjegyzéseket tettek az áldozat vallási hovatartozására és „furcsa külsejére”, ami az EJEB értelmezésében azt sugallta, hogy a nyomozás csak formális lépéseket takart, és nem folytattak alapos és valódi vizsgálatot az erőszakos támadások mögötti előítéletes motivációra nézve, ezáltal a szerb hatóságok megsértették a 14. cikket a 3. cikkel együtt olvasva.

3. AZ ELŐÍTÉLETES INDÍTÉK FELTÁRÁSÁRA VONATKOZÓ KÖTELEZETTSÉG

Az EJEB számára is nyilvánvaló, hogy az előítéletes indíték feltárása különös kihívások elé állíthatja a nyomozó hatóságokat. Ennek megfelelően állapította meg, hogy az annak feltárására vonatkozó kötelezettség nem abszolút természetű. Csak úgy,

és megrugdosta a roma származású áldozat fejét, holott közölték vele, hogy az áldozat nemrég esett át agysebészeti beavatkozáson, és a bántalmazás veszélyeztetheti az életét. A helyi lakosok állítása szerint az alpolgármester és a rendőrök rasszista megjegyzéseket tettek. Az áldozat elveszítette az eszméletét, és a hatóságok elhagyták a helyszínt anélkül, hogy egészségügyi ellátásáról megbizonyosodtak volna. A kormány verziója szerint a kocsmá vendégei provokálták a hatóságokat, és agresszívvé váltak. A rendőrök az alpolgármestert azért vették körül, hogy megvédjék. Az áldozatot szülei vitték a kórházba, és az orvos a fején észlelte a sérüléseket, melyek 3-5 napig terjedő egészségügyi ellátást tettek szükségessé. Ezen kívül igazolták, hogy az áldozat valóban agysebészeti beavatkozáson esett át 1 év 4 hónappal az incidenst megelőzően. A helyi romák nem engedték el a gyermekeiket az iskolába az incidenst követően, tartva az esetleges további rasszista támadásoktól. Az ügyben nyomozó rendőrség 2001-ben küldte el jelentését a katonai ügyésznek, javaslatot téve az eljárás megszüntetésére. A katonai ügyészi hivatal megszüntette az eljárást 2002-ben, azzal indokolva döntését, hogy nem érte erőszak a roma származású személyeket, és a konfliktus mögött nem húzódtott rasszista előítélet.

⁹ *Milanović v Serbia*, Judgment of 10 December 2010, no. 44614/07.

mint az általános, hatékony nyomozásra vonatkozó kötelezettség esetén, az érintett hatóságoknak fogantatniuk kell minden szükséges és ésszerűen elvárható intézkedést, hogy fényt derítsenek az előítéletre utaló körülményekre, össze kell gyűjteniük, és biztosítaniuk kell minden elérhető bizonyítékot, és munkájuk eredményeit hiánytalan indokolással ellátott döntésben kell rögzíteniük. Ha a strasbourgi szten-derdeknek kíván megfelelni egy tagállami hatóság, nem hagyhat figyelmen kívül semmilyen tényt vagy körülményt, ami az előítéletes motivációra utal.

3.1. ELŐÍTÉLETES INDÍTÉK FELTÁRÁSA RASSZISTA BŰNCSELEKMÉNYEK ESETÉN

A korábban ismertetett *Angelova és Ilijev kontra Bulgária* ügyben¹⁰ a hatóságok elmulasztották feltárni a halált okozó támadás rasszista hátterét annak ellenére, hogy az elkövetők egyike a gyanúsított kihallgatás során elismerte, hogy minden külföldit és romát utálnak. A *Šečić kontra Horvátország* ügy¹¹ elkövetői vélhetően egy 'skinhead' csoport tagjai voltak, amely természetesen szélsőséges és rasszista ideológia mentén szerveződik. Ebből adódóan az EJEB következtetése szerint a hatóságoknak gondos körültekintéssel kellett volna nyomozást folytatni a roma származású férfi elleni támadás mögötti rasszista indíték feltárása érdekében. A *Nachova és mások kontra Bulgária* ügyben¹² tárgyalt, két roma származású férfi halálát okozó rendőri intézkedés során az eljáró rendőrpáncsnak rasszista szidalmakat kiabált („*Ti átkozott cigányok!*”) az egyik szemtanú állítása szerint. A bolgár hatóságok nem kérdezték meg a többi tanút ennek valóságát alátámasztandó vagy megdöntendő, illetve ezzel fényt derítendő egy rendvédelmi szerv által esetlegesen elkövetett előítéletes szidalmazásra. Az EJEB Nagykamarája arra a következtetésre jutott az államot elmarasztaló ítéletében, hogy a fenti kiáltás körülményét tisztázni kellett volna.

Az *R. B. kontra Magyarország* ügyben¹³ a 2011. évi gyöngyöspatai eseményekkel kapcsolatban zajló eljárást vizsgálta az EJEB, és az EJEE értelmezésében spe-

¹⁰ *Milanović v Serbia*, Judgment of 10 December 2010, no. 44614/07.

¹¹ *Šečić v Croatia*, Judgment of 31 August 2007, no. 40116/02. 1999-ben egy roma származású férfi hulladékfémeket gyűjtött a társaival Zágráb városában. Két azonosítatlan férfi megtámadta, és fahusángokkal ütlegelte testének teljes felületét, miközben rasszista szidalmakat kiabáltak. További két férfi, akik ugyanahhoz a csoporthoz tartoztak, a közelben álltak, és végignézték a támadást. A bántalmazás eredményeként az áldozat több bordája megrepedt, és poszt-traumatikus stressz szindrómát, valamint érzelmi összeomlást diagnosztizáltak nála. A helyszínre rendelt rendőri szervek körbejárták a környéket, de nem azonosították az elkövetőkről kapott személyleírásnak megfelelő személyeket. A büntetőeljárás nyomozati szakaszában az áldozat ügyvédje értesítette az illetékes hatóságokat arról, hogy az elkövetők vélhetően egy helyi 'skinhead' csoport tagjai voltak, és részt vettek egy sor, roma származású áldozatok ellen Zágrábban elkövetett támadásban éppen abban az időszakban, amikor a támadás történt. A nyomozó hatóságok nem azonosították az elkövetőket, és a büntetőeljárás még mindig előkészítő szakban volt az EJEB ítélehozzátala időpontjában, több mint hét évvel az incidens után.

¹² Lásd *Nachova and Others v Bulgaria* (2. lj.).

¹³ *R. B. v Hungary*, Judgment of 12 April 2016, no. 64602/12. 2011 tavaszán, Gyöngyöspatán a szélsőséges, cigányellenes nézeteket hangoztató Sebb Jövőért Polgárőr Egyesület, a Véderő és

ciális tanulságokat hordozó következtetésekre jutott, miszerint a gyűlölet-bűncselekmények ügyében folytatott nyomozás esetén felmerülhet a 8. cikk (magánélet tisztelőben tartásához való jog) sérelme. Az EJEB elmarasztalta Magyarországot egyezményértésért többek között azért, mert a magyar hatóságok nem vizsgálták a cselekmény hátterében húzódó, nyilvánvalóan rasszista indítékot annak ellenére, hogy a nyomozás során erre utaló igen erőteljes indikátorok jutottak a hatóságok tudomására. Ilyen körülmény volt az a nyilvánvaló tény, hogy a roma lakosságot megfélemlítő tevékenységet szélsőséges, rasszista nézeteket valló csoportok tagjai folytatták. Az EJEB értelmezésében az ügy lényege az volt, hogy a kérelmezőt roma származása miatt fenyegették meg, ami szükségszerűen érintette magán-szféráját, etnikai identitását, ezért állapította meg a 8. cikk sérelmét.¹⁴

3.2. ELŐÍTÉLETES INDÍTÉK FELTÁRÁSA VALLÁSI ALAPÚ ELŐÍTÉLETBŐL ELKÖVETETT GYŰLŐLET-BŰNCSELEKMÉNYEK ESETÉN

A fent ismertetett *Begheluri és mások kontra Grúzia* ügy¹⁵ kérelmezői – akik kivétel nélkül mind a Jehova tanúi vallási közösséghez tartoztak, és annak vallási rendezvényén váltak erőszakos támadás áldozatává – kifejezetten szóvá tették a hazai eljárás során tett panaszukban, hogy a vallási hovatartozásuk miatt érte őket támadás. Ennek ellenére egyik kérelmező esetében sem tettek semmilyen erőfeszítést a hatóságok, hogy feltárják a támadók előítéletes indítékát, holott arra nézve alapos gyanúra adott okot az országban elterjedt előítélet és az abból eredő támadások atmoszférája is.

a Betyársereg tagjai formaruhákba öltözve, magukat polgárőröknek kiadva körülbelül két héten keresztül folytattak a helyi roma lakosságot megfélemlítő tevékenységet. A rendőrség, bár nagy erővel jelen volt, nem lépett közbe. Az események során számos roma lakost – köztük a Társaság a Szabadságjogokért által képviselt asszonyt, a jelen ügy kérelmezőjét – megfenyegettek, és folyamatos jelenlétükkel megfélemlítettek. A kérelmezőt az egyik szélsőséges csoport tagja a kezében lévő fokossal és ostorral fenyegette meg, miközben cigány származása miatt, megalázó, rasszista kijelentéseket kiabált. A kérelmező feljelentést tett közösség tagja elleni erőszak miatt. A rendőrség eljárási hibákat vétett, melyeket az ügyészség elismert, majd fél év múlva elrendelte a nyomozást, de csak zaklatás miatt. 2012-ben megszüntették a nyomozást, amit az ügyészség is helyben hagyott.

¹⁴ Jogalkalmazási dilemmát vet fel, ha rasszista ideológiai csoport tagja válik erőszakos támadás áldozatává, és feltételezhető, hogy a csoporthoz tartozása miatt érte a támadás. A dilemma kapcsolódik a kérdéshez, hogy a gyűlölet-bűncselekményekre alkotott tényállások kiemelt védelme megilleti-e a rasszista ideológia mentén szerveződő csoportok tagjait, ill. hogy a tényállások kisebbség- vagy identitásvédelmi funkciót töltenek-e be. Ez utóbbi, általánosabb kérdés és a konkrét dilemma kapcsán lásd Árol Dorottya [et al.]: „Közösség tagja elleni erőszak – Alternatív kommentár” *Fundamentum* 2013/3. 82–87; BARD Petra: „A gyűlölet-bűncselekmények büntetőjogi üldözésének jogszabályi és társadalmi feltételrendszere” *Kriminológiai Közlemények* 2015/75. 116–144; Jovánovics Eszter: „A Fővárosi Ítéletábrla és a Kúria közösség tagja elleni erőszak büntetettét megállapító ítéletei” *Jogesetek Magyarázata* 2017/1–2.

¹⁵ Lásd *Begheluri and Others v Georgia* (5. lj.).

3.3. ELŐÍTÉLETES INDÍTÉK FELTÁRÁSA AZ ÁLDOZAT VÉLT VAGY VALÓS SZEXUÁLIS IRÁNYULTSÁGÁN ALAPULÓ ELŐÍTÉLETBŐL ELKÖVETETT GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEK ESETÉN

Az *Identoba és mások kontra Grúzia* ügy¹⁶ kérelmezői egy a 2012. évi homofóbia elleni világnap alkalmából Tbilisziben tartott békés demonstráció résztvevői voltak. Bár a jelentős számú, a demonstráció résztvevőire támadó ellentüntetető homofób kifejezéseket kiabálva tanúsított erőszakos magatartást, a nyomozóhatóságok ahelyett, hogy kiterjedt és alapos vizsgálatokat indítottak volna az események összességét átfogva, meggyőző indoklás nélkül leszűkítették a nyomozás fókuszát, és két eljárást indítottak kizárólag két kérelmező fizikai sérüléseire fókuszálva. (E két eljárásban sem került sor nyomozati cselekményekre két éven keresztül. A hatósági eljárás eredménye kimerült két ellentüntetető szabálysértési bírságolásában.) Az EJEB megállapította, hogy a grúz büntetőjogban az áldozat szexuális orientációján és/vagy nemi identitásán alapuló előítéletes motiváció súlyosbító körülményként szerepel. Ebből adódóan a hatóságok a hazai jog szerint is kötelesek lettek volna hatékony nyomozást folytatni e tényállási elem tekintetében, minden szükséges intézkedést meg kellett volna tenniük annak érdekében, hogy feltárják az erőszakos támadások mögött húzódó homofób indítékot. Az LMBTQI-közösséggel szembeni nyilvánvalóan ellenséges attitűd és a támadók által a támadás során használt egyértelműen homofób kifejezések szükségessé tették volna az előítéletes motiváció alapos vizsgálatát. Az EJEB mindezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a hatóságok nem tettek eleget a hatékony nyomozásra vonatkozó kötelezettségüknek.

4. AZ ELŐÍTÉLETES INDÍTÉK FELTÁRÁSÁRA VONATKOZÓ KÖTELEZETTSÉG, GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYRŐL SZÓLÓ SUI GENERIS TÉNYÁLLÁS HIÁNYÁBAN IS

Az EJEB megállapítása szerint az a tény, hogy egy állam büntetőjogában nem található speciális szabály a gyűlölet-bűncselekményekre nézve, vagy nem szerepel önálló (a magyar Btk. 216. §-ában szereplő, közösség tagja elleni erőszakéhoz hasonló) tényállásként az ország büntető kódexében, nem zárja ki a rasszista és egyéb előítéletes motívum feltárásának kötelezettségét.¹⁷ A speciális jogszabályi rendelkezés hiánya nem mentesíti az állami hatóságokat a gyűlölet-bűncselekmények hátterében húzódó elkövetői előítéletek feltárásának kötelezettsége alól. Az előítéletes motívumot ezekben az esetekben is fel kell tárni, és bizonyítottság esetén a büntetékiszabás során súlyosbító körülményként kell megjelennie. Az *Angelova és Iliev kontra Bulgária* ügyben¹⁸ nem állt a jogalkalmazók rendelkezésére *sui generis* bűn-

¹⁶ *Identoba and Others v Georgia*, Judgment of 12 May 2015, no. 73235/12.

¹⁷ Az egyes büntetőjogi megoldásokról lásd *Hate Crime Laws – A Practical Guide* (Warsaw: OSCE ODIHR 2009).

¹⁸ Lásd *Angelova and Iliev v Bulgaria* (3. lj.).

cselekményi tényállás, mely alapján kifejezetten gyűlölet-bűncselekményként minősíthették volna a roma származású áldozat ellen elkövetett, halálhoz vezető erőszakos támadást. Ennek ellenére az EJEB számon kérte a rasszista indíték feltárásának kötelezettségét és az annak megfelelő felelősségre vonást a bolgár hatóságokon.

5. A VEGYES MOTIVÁCIÓ NEM ZÁRJA KI AZ ELŐÍTÉLETES INDÍTÉK FELTÁRÁSÁRA VONATKOZÓ KÖTELEZETTSÉGET

Az EJEB értelmezése szerint nemcsak azt a bűncselekményt lehet gyűlölet-bűncselekményként minősíteni, amely kizárólag az áldozat alapvető személyiségjegyein alapuló előítéletből fakad, az elkövetők tettei mögött lehet több motívum is. Az előítéletes motiváció feltárásának kötelezettségét pedig egyetlen előítéletre utaló körülmény előhívja, függetlenül az egyéb lehetséges indítékoktól.

Az EJEB *Balázs kontra Magyarország* ügyben¹⁹ hozott 2015. évi ítélete 2016. március 14-én emelkedett jogerőre, miután az EJEB elutasította a kormánynak az ügy Nagykamara elé utalására irányuló kérelmét. Abban a kérdésben, hogy haté-

¹⁹ *Balázs v Hungary*, Judgment of 20 October 2015, no. 15529/12. Az ügyben hozott döntés kapcsán lásd KIRS Eszter – PAP András László: „Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a gyűlölet-bűncselekmények esetén folytatott nyomozásról – Az előítéletes motiváció feltárásának kötelezettsége a Balázs kontra Magyarország ügyben hozott ítélet szerint” *Jogesetek Magyarzata* 2016/3. Az ügy kérelmezője, a húszéves Balázs János Krisztián 2011. január 21-én hajnali 4 órakor lépett ki barátnőjével egy szegedi szórakozóhelyről. Három fiatal, ismeretlen férfi odalépett hozzájuk, sértegetni kezdte őket, kifejezetten kitérve a kérelmező látható roma származására („*piszkos cigány*”), és cigarettával és aprópénzzel dobálták meg. Egy negyedik férfi, D. E., a büntetés-végrehajtásban dolgozó törzsrámposta ekkor lépett oda a csoporthoz, és a kérelmező kérdésére, hogy mit szól a három támadó által használt durva nyelvezethez, azt kérdezte tőlük: „*ezzel a rohadt kis cigánnyal nem bírtok?*”. Ezt követően megtámadta a kérelmezőt, és verekedni kezdett. A verekedés folytatásának és súlyosabb sérüléseknek a kérelmező három barátjának közbelépése vette elejét. A rendőrséget értesítették, és a járőrök a helyi rendőrségre kísérték a kérelmezőt barátnőjével és a fizikai erőszakot alkalmazó elkövetővel. Mind a kérelmezőn, mind barátnőjén látható sérülések voltak. Ennek ellenére csak a kérelmező barátnőjét vizsgálta meg orvos, kimutatva, hogy a halántékán horzsolások vannak, és jobb szeme körül vérömleny képződött. Másnap a kérelmező saját házi-orvosához ment el, hogy láttelepet vegyen, ahol megállapították, hogy mellkasán, hátán, nyakán és arcán zúzódások vannak. Az esetet követő napon D. E. a következőképp dicsekedett egy közösségi oldalon: „*cigány fejét rúgtam a földön*”. Ezenkívül posztolt egy filmből vett részletet, ahol kifejezetten rasszista szavakkal nyilatkoznak a szereplők, és azt a megjegyzést fűzte a videóhoz, hogy „*másfajta szemetek is élnek közöttünk*”. 2011. február 1-jén a kérelmező feljelentést tett a Szegedi Városi Ügyészségen D. E. ellen. Az ügyészség nyomozást indított D. E. ellen közösség tagja elleni erőszak gyanúja miatt. Március 17-én az ügyészség kihallgatta a járőröket és a kérelmező barátnőjét. A kérelmező barátnője megerősítette az ő beszámolóját. Mivel a rendőrök az incidens után érkeztek a helyszínre, ők új információval nem tudtak szolgálni. A sértetten segítő barátját nem hallgatták meg, sőt személyazonosságukat sem állapították meg. Ezzel párhuzamosan az ügyészség hivatalból eljárást indított garázdaság bűncselekménye miatt. Az eljárásban tartott július 5-i kihallgatáson D. E. gyanúsítottként volt jelen, és azt állította, hogy a kérelmező provokálta őt. Elismerte ugyan, hogy ellökte a kérelmezőt, de állítása szerint önvédelemből, ráadásul előzőleg nem is bántalmazta vagy sértegette őt, és semmi sem hangzott el a sértett roma származásával kapcsolatban. Azt állította, hogy a közösségi médiában megjelenő posztjait különbözőbb célzat

kony nyomozást folytattak-e a hatóságok a támadás mögött húzódó indíték felderítése érdekében, az EJEB a következő szempontokat vette figyelembe: a nyomozóhatóságok elindították a rasszista motiváció feltárására elméletileg alkalmas eljárást, a nyomozást a közösség tagja elleni erőszak (rég. Btk. 174/B §) tárgyában. Abból, hogy a nyomozás végén nem jutottak a gyűlölet-bűncselekményért való felelősség megállapítására, nem következik, hogy ne jártak volna el hatékonyan. A hatékony nyomozásra vonatkozó felelősség nem hord magában eredménykötelezettséget, csak a minden szükséges intézkedés végrehajtásának kötelezettségét jelenti.

Több előítéletre utaló körülmény volt megállapítható az ügyben. Mind a sértett, mind annak barátja azt állította, hogy az elkövető rasszista megjegyzéseket tett a támadást megelőzően. Az esetet követő napon az elkövető a következőképp dicsekedett egy közösségi oldalon: „*cigány fejét rúgtam a földön*”. Ezenkívül további rasszista tartalmakat posztolt.

Bár a nyomozóhatóságok figyelembe vették, és elfogadták a sértett és barátja nyilatkozatát az elkövető rasszista megjegyzéseiről, és megvizsgálták az elkövető közösségi oldalon publikált rasszista kijelentéseit, az ügyészség nem látta bizonyítottnak, vagy legalábbis potenciálisan relevánsnak az összefüggést a támadás és az áldozatok roma származása között. Az elkövetőt vezérelhetette más indíték is a nyomozóhatóságok következtetése szerint.

Az EJEB különböző nemzetközi szervezetek által kiadott szakmai anyagokra és jelentésekre alapozva hívta fel a figyelmet a gyűlölet-bűncselekmények mögötti előítéletes indítékra utaló jelek (előítélet-indikátorok) feltárásának kötelezettségére és a vegyes motiváció kérdésére. Az EBESZ Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Irodájának „*Preventing and responding to hate crimes*” című 2009. évi iránymutatására támaszkodott, amikor felidézte az előítéletre utaló tényezőket: az áldozatok és tanúk észlelése, a támadó magatartása, az elkövetés kapcsán rögzített verbális megnyilvánulásai, az áldozat és elkövető tulajdonságai, megjelenése, öltözéke, valamint a korábbi előítéletességből fakadó támadások, amelyek az adott áldozati közösséget érintették, illetve az adott helyszínen történtek. Az előítélet-indikátorok nyomozóhatóságok általi felismerése és akkurátus rögzítése döntő jelentőségű a gyűlölet-bűncselekmények ügyében zajló hatékony nyomozás megvalósítása szempontjából. Abból, hogy a bűncselekmény elkövetésének hátterében az előítéletesség

nélkül tette közzé, valamint, hogy ha ő rugdosta volna meg a sértett fejét, akkor komolyabb sérüléseket szenvedett volna. 2011. július 20-án az ügyészség megszüntette a közösség tagja elleni erőszak miatt indult nyomozást azzal az indokkal, hogy nem lehet megállapítani a rasszista indítékot, a verekedés kezdeményezőjének személyét, valamint hogy a sértegetés és a verekedés között fennállt-e ok-okozati összefüggés. A kérelmező panaszt nyújtott be e határozattal szemben július 26-án. Augusztus 8-án a számára jogi képviseletet nyújtó Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda is kérte, hogy D. E.-t gyanúsítottként vagy legalább tanúként hallgassák ki, és legyen szembesítés. Ezt az ügyészség megtagadta arra hivatkozva, hogy a másik, a garázdaság gyanúja alapján folytatott eljárásban már kihallgatták. A Csongrád Megyei Regionális Ügyészség helybenhagyta az elsőfokú döntést. A vádhatóság arra hivatkozott, hogy bár „valószínű”, hogy D. E. magatartásában rasszista indíték is szerepet játszott, nem lehet azt minden kétséget kizáró bizonyossággal megállapítani, ezért büntetőjogi felelősséget nem alapozhat meg. 2012. május 11-én a Szegedi Járásbíróság elítélte D. E.-t garázdaság büntetvéért, és egy év próbára bocsajtotta.

kívül többféle indíték is meghúzódhat, nem következik, hogy az adott támadás nem minősíthető gyűlölet-bűncselekményként.²⁰

Az EJEB értelmezése szerint a körülmények nyilvánvalóan ésszerűtlen megítéléséből adódott az, hogy a nyomozóhatóságok ragaszkodtak a kizárólagos rasszista motívum megállapíthatóságának feltételéhez, valamint hogy elmulasztották összekötni az elkövetőnek a közösségi médiában elhelyezett posztjait a támadással, és így nem azonosították a rasszista motívumot az erőteljes gyűlöletindítékok ellenére. Ennek elmulasztása megvalósította az EJEB 14. cikk sérelmét a 3. cikkkel összefüggésben.²¹

6. ZÁRSZÓ

A tanulmány átfogó képet igyekszik nyújtani az olvasó számára az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlatában kirajzolódó sztenderdekről a gyűlölet-bűncselekmények büntetőjogi eszközökkel való kezelése tekintetében. Az állami hatóságoknak minden szükséges intézkedést foganatosítaniuk kell a hatékony és gyors nyomozás érdekében; a bizonyítékokat pártatlanul kell értékelniük; az előítéletes indíték feltárása érdekében minden szükséges nyomozati intézkedést meg kell tenniük; függetlenül attól, hogy az állam büntető kódexe tartalmaz-e a gyűlölet-bűncselekményről szóló *sui generis* tényállást; illetve hogy esetleg egyéb indítékok is állhatnak a bűncselekmény hátterében. Az, hogy a magyarországi joggyakorlat mennyiben veszi figyelembe ezeket az elvárásokat (az ismertett két magyar ügyön túl), nem képezi a cikk tárgyát. Számos, a téma szakértői által írt szakirodalmi forrás²² áll az olvasó rendelkezésére, hogy maga döntse el, mely jogalkalmazási hibák (például alulminősítés, a rendőri intézkedések elmulasztása, nyomozati lépések elmulasztása) lehetnek problematikusak a strasbourgi mércéhez viszonyítva. Magyarországnak törekednie kell a Bíróság által körvonalazott sztenderdek követésére, hiszen a különböző társadalmi csoportok biztonságérzetének garantálása, az egyenlő emberi méltóság tiszteletének deklarált és vitathatatlan védelme alapkövei egy egészséges, demokratikus társadalom fejlődésének.

²⁰ Az EBESZ által jegyzett, ügyészeknek szóló praktikus iránymutatás: *Prosecuting Hate Crimes – A Practical Guide* (Warsaw: OSCE ODIHR – IAP 2014) 45–73.

²¹ *Prosecuting Hate Crimes – A Practical Guide* (Warsaw: OSCE ODIHR – IAP 2014) 47–76.

²² Összefoglalásként DOMBOS Tamás [et al.]: *Jogalkalmazási problémák a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásokban – A Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport (GYEM) tapasztalatai* (Budapest: GYEM 2014), gyuloletelLEN.hu/sites/default/files/ejk_esetossezfoglalo.pdf; ÁTOL Dorottya [et al.]: „Közösség tagja elleni erőszak – Alternatív kommentár” *Fundamentum* 2013/3; BÁRD Petra: „A gyűlölet-bűncselekmények hatékony üldözésének társadalmi feltételrendszere” in BORBÍRÓ Andrea [et al.] (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2014); BALOGH Lídia – DINÓK Henriett – PAP András László: „A jog által láthatatlan? – A gyűlölet-bűncselekmények szabályozási kérdései és gyakorlati problémái” *Fundamentum* 2012/4. 91–93.

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

Az Állam- és Jogtudomány a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének folyóirata. Fórumot biztosít az állam- és jogtudományi kutatások eredményeit közlő tanulmányoknak és ismertetőknek ad közre a közelmúltban megjelent kiadványokról. Az évente négy számot megjelentető orgánium az akadémiai doktori eljárás szempontjából a magyar folyóiratok számára meghatározott legjobb minősítéssel rendelkezik.

A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerében a Szerkesztőség minden közlésre benyújtott kéziratról beszerzi két lektor véleményét. A Szerkesztőség a kézirat befogadásáról vagy elutasításáról, valamint a lektori véleményekről (anonimizált formában) tájékoztatást ad a szerzőknek. Ezt követően a szerző a mű hagyományos és elektronikus formában történő közzétételének (más számára történő átengedésének) kizárólagos jogait átruhazza az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetére.

A kéziratok beküldésekor kérjük megadni a feltüntetni kívánt tudományos fokozatot, munkahelyi beosztást, munkahelyet és annak címét, valamint a szerző e-mail címét. A megjelentetni kívánt kézirat terjedelme a tanulmány rovatban minimum egy szerzői ív [40.000 n (karakter)], maximum két szerzői ív (80.000 n), recenzió esetén pedig minimum negyed szerzői ív (10.000 n), maximum egy szerzői ív (40.000 n). A tanulmány rovatban megjelentetni kívánt cikkhez kérjük, mellékeljenek egy maximum 2500 n terjedelmű magyar nyelvű rezümét. A szerkesztőségi irányelvek szerint a folyóiratban megjelenő recenziók röviden ismertetik a mű felépítését és főbb téziseit, elhelyezik azt a szakirodalom kontextusában, utalnak annak újításaira a meglévő írásokhoz képest, valamint – az erényekre és a hiányosságokra egyaránt rámutatva – értékeli a művet és továbbgondolják a szerző megállapításait.

A kéziratoknak (és az azokban szereplő jogszabályi és jogirodalmi hivatkozásoknak) meg kell felelniük azoknak a formai követelményeknek, amelyeket a folyóirat internetes felületén (<http://jog.tk.mta.hu/ajt>) közzétett útmutató tartalmaz. A recenziók a tanulmányokra irányadó hivatkozási mintát követik, azzal az eltéréssel, hogy az ismertetett mű oldalszámait a főszövegben jelenítendő meg, a következő minta szerint: (28. o.).

A kézirat megküldésével egyidejűleg a szerző köteles nyilatkozni arról, hogy a cikk (magyar nyelven) más orgánumnál még nem jelent meg, és ilyen célból nem is nyújtja/nyújtotta be. A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerére tekintettel kéziratukat olyan formában is küldjék el, amelyből kihagyják nevüket, intézményi hovatartozásukat, e-mail címüket, valamint az önazonosító idézeteket és hivatkozásokat (pl. „saját korábbi tanulmányomban lásd bibliográfiai adatok”). A tanulmányokat tartalmazó két dokumentumot (pl. szerzőneve.doc[x], illetve „szerzőneve_anonim.doc[x]”) szövegfájl formátumban kérjük eljuttatni az ajttan@tk.mta.hu, a recenziókat pedig az ajttrec@tk.mta.hu e-mail címre.

A Szerkesztőség

A BETŰTÍPUSRÓL

Az Állam- és Jogtudomány betűtípusa a Kner Antikva. Ezt a betűtípust a huszadik század elejére jelentős hazai műhellyé fejlődött gyomai Kner-nyomda a tízes évek elején választotta standard betűjének.

A betű eredeti neve Lipcsei Egyetemi Antikva (*Leipziger Universitäts Antiqua*), melyet Kravjánszki Róbert digitalizált, és tiszteletből Kner Antikvának nevezte el. Kner Imre így írt kedvenc betűjéről: „[...] ezt a betűt választottuk tipográfiai stílusunk alapjául. Alkalmassá tette erre eléggé semleges karaktere [...] Ennek a betűnek semmi idegenszerű jellege nincs, nagyon alkalmas magyar szöveg szedésére, s teljes, jól kiépített család áll belőle rendelkezésre, amelynek egyes fokozatai eléggé egyenletesen helyezkednek el a papiros síkján.” (Kner Imre: *A könyv művészete*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1972, 237.)

Ár: 950 Ft.

Évi előfizetési díj: 3800 Ft.